

Hiite elurikkus

Tekst AHTO KAASIK
Fotod HEIKI MAIBERG

Maavalla hiied on meie vanimad looduskaitsealad.

Hiis tähendab püha ja puutumatu maapinda, millel saavad segamatult kasvada-elada taimed, loomad ja putukad. Maad haritud ning metsa langetatud on siinmail aastatuhandeid, kuid hiisi on ikka puutumatuna hoitud. Selle tava põlisust tõendab see, et pühapaiku hoivad kaugemadki loodusrahvad.

Tänapäevases mõistes on hiied loodusreservaadid, kus inimõju piirduv harva tallamise ja tule tegemisega. Enamuse ajast seisab püha paik rahu.

Asudes reeglina majandataval pärandmaastikul ning olles ümbritsetud põldude, heina- ja karjamaadega, on hiied hoidnud paljusid liike, kaunist maastikku, erilisi rändrahnne, allikaid, põlispuid, elukooslusi. Osa neist on muutunud haruldaseks ning võetud looduskaitse alla.

HARULDASED LIIGID HIIES

Hiite loodusteaduslik uurimine seisab alles ees. Võime vaid oletada, milline elurikkus seal peitunud on või veelgi peitub. Meeldiv erand on Harjumaal asuv Lehinja hiietammik, kus aastakümnete jooksul on kirjeldatud 800 eluslooduse liiki. Putukaid on nende seas 426, rohttaimi 122, samblaid 67, seeni 65, linde 60, samblikke 36 ning puid-põõsaid 19 liiki. Kuid putukatest ja samblikest on kirjeldatud vaid osa, pisimetajate ning rohkete teoliikide kohta täpsamad andmed puuduvad.

Lehmja hiietammiku on kaitsealustest taimedest oma koduks valinud jumalakäpp, varjuluste, kurruline tuhmik (sammal) ja ebe-limanutt (seen).

Kauaks seda rikkust veel jätkub, ei tea. Jüri aleviku piiramisrõngasse jäänud hiiele avaldub aina hukutavam inimõju. Looduskaitsealuses salus on raiutud võsa, põletatud puid, tallatud, prügitatud, ehitatud kõnniteid. Hävinud on näiteks looduskaitsealune kaunis kuldking ja pruunikas pesajuur, oma pesapuust on minema peletatud kodukadud.

Tartumaa Koke küla Kiigeoru hiiesalu põlised künnapuud kuuluvad kaitse alla nii salu kui liigina. Seda hiiesalu peetakse eriliseks isegi Euroopa ulatuses. Seal on teisigi kaitstud liike, näiteks kahelehelise käokeeke ehk ööviuli kauneid õisi ja videvikus vallanduvat õrna lõhna saab nautida heinakuu alguseski.

Kaunis kuldking on Maavalla 37 orhideeliigi seas suurim ja kauneima õiega. Tema kuldsed õielaevukesed jäävad võhikuile juba eemalt silma, haruldast taime ei tohi aga mingil moel kahjustada. Muhu Raegma hiiemäel võis teda veel hiljuti õitsemas näha.

Varjuluste armastab metsaääri ja salumetsi. Eestis kasvab teda vaid mõnes paigas, Lehinja hiietammik on üks neist.

Hiies kasvav jumalakäpp tekitab põnevaid mõtteseoseid. On ju hiis paik, kus inimesed jumalaid kõnetavad.

Seniste väheste uuringute põhjal võib väita, et ka rahuldavas seisukorras hiies leidub haruldasi liike enam kui ümbruskonnas. Kunda hiiemäel kasvab hall käpp, Muhu Raegma hiiemäel kaunis kuldking, Ebavere hiiemäel karvane maarjalepp, Lustivere hiies laialehine neiuvaip, Toaritamemäel näsiniin.

Paluküla hiiemäel elavad kaitsealused palukuklased, kelle kümnetest pesakuhi-latest koosnev asurkond on oma levikuala piiril suurimaid. Taevaskojas on kaldapäasukeste ja jäälinnu kodu. Mahu Tammealuse hiies elutseb vaskuss.

KAITSTAVAD LOODUSMÄLESTISED

Üksikuid hiiepuid on võetud looduskaitse alla oma vanuse ja mõjuva kuju tõttu. Ilumäe hiieniinepuu, Kastna hiiepärn, Võlla hiietamm, Räägu hiiekuusk, Purtse hiiepärn, Võnnu Mäesuutsu hiiepärn jpt vanad hiiepuud rõõmustavad silma, sisendades põlislväärtuste hoidjana meisse turvatunnet.

Hiite loodusväärtused ei peitu üksnes liikides. Jääaegsed liustikud on kandnud Maavalla suuri rändrahnne, osasid neist on hakatud pühaks pidama. Saaremaal Väkra hiies on kaitsealune hieekivi ja Kõiguste Naistesoo hiies Pireta kivi. Hageri lähedal Põikma külas jääb otse tee äärde

hieekivi. Tegu on ühega vähestest pühadest kividest, mille leidub inimeste süvendatud lohukesi. Huvitaval kombel kaitses mingi vägi kivi sadakonna aasta eest lõhkumise eest. Ahne maaomanik soovis kivi lõhkuda, kuid õhkaja surma tõttu jäi töö pooleli.

Hiites on allikaid, mis pakuvad kosutavat keelekastet ja ravivett. Mõnedki neist on võetud looduskaitse alla. Lääne-Virumaa Lavi allikas ja Taevaskoja Emaläte asuvad hiielaadses pühapaigas. Üksnes allikana on võetud looduskaitse alla Saula Siniialliku hieallikad.

Kõige tähtsam osa hiist on tema pind – püha ja puutumatu maa putukate, taimede, loomade, puude, kivide, veekogude all. Mõnel puhul hindab seda ka looduskaitse. Näiteks Panga panga hiis, Paluküla hiiemägi ja Ebavere hiiemägi on maastikukaitsealad.

Hiite elurikkus on kogunenud aastatuhandete jooksul. Kuigi aeg on paljusid pühapaiku armetult räsinud, on neisse sageli siiski kätketud äärmiselt mitmekesine elu. Hoides seda rikkust, hoiame enda inimlikkust ning oma laste tulevikku.

Paljudes hiites leidub pühi kive. Mõnikord on aga kivi ennastki hieeks kutsutud. Millised on hieekivid, mida esivanemad nendega tegid ja kuidas hieekividel on läinud, vaatame järgmises loos. ↓